
Çam Levent, Çiğdem (2020). "Binbir Gece Masallarından Seçme Hikâyeler: Kâtip Muhammed'in "Hikâye-i Duhterân-ı Arabî"si". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. S. 8, s. 13-41.

**BİNİR GECE MASALLARINDAN SEÇME HİKÂYELER:
KÂTİP MUHAMMED'İN "HİKÂYE-İ DUHTERÂN-I ARABİ"Sİ**
EXCERPTED STORIES FROM ARABIAN NIGHTS:
KATİP MOHAMED'S "HİKAYE-İ DUHTERAN-I ARABİ"

Doktora Öğr. Çiğdem ÇAM LEVENT*
İstanbul Üniversitesi
ciğdemcam@yahoo.com

Öz

Binbir Gece Masalları bütün dünyada bilinen bir masal külliyyatıdır. Bu eserin pek çok dile olduğu gibi, Türkçeye de çevirileri yapılmıştır. Bu çevirilerin bir kısmı Osmanlı döneminde kaleme alınmıştır. Bunun yanı sıra, yine Osmanlı döneminde Binbir Gece Masalları'ndan seçkiler yapılarak da müstakil eserler ortaya konulmuştur. Bunlardan biri bu makaleye konu olan ve "Arap kızlarının hikâyesi" anlamına gelen "Hikâye-i Duhterân-ı Arabî" adlı eserdir. Binbir Gece Masalları'ndan seçilen hikâyeleri ihtiva eden bu eserin bilinen tek nüshası Topkapı Saray Kütüphanesi'nde- R.1071 numarası ile kayıtlıdır. Bu makalede Binbir Gece Masalları'nın ortaya çıkışı ve tarihî seyrinin yanı sıra Türk Edebiyatı'nda Binbir Gece Masalları hakkında bilgi verilmekte ve Hikâye-i Duhterân-ı Arabî tanıtılmaktadır. Eserin nüsha tavsifinin ardından eserdeki hikayelerin özetlerinden yola çıkarak eserin muhtevası hakkında da bilgi verilmektedir.

---

* ORCID: orcid.org/0000-0001-5268-289X

Anahtar Kelimeler: Binbir Gece Masalları, Hikâye-i Duhteran, Kâtip Muhammed.

Abstract

Arabian Nights has been receiving a great deal of attention in the whole world. This work has translations of many languages and also it has Turkish translations. Some of them were translated in the Ottoman Period. Besides, in the Ottoman Period, autonomous works were presented by selecting tales from Arabian Nights, as well. One of them is the manuscript which constitutes the subject of this article and comprises selected stories from Arabian Nights named "Hikâye-i Duhterân-ı Arabî" meaning "the Arabian girls' story". The only known copy of this work including selected stories from Arabian Nights is in R.1071, Topkapı Palace Library. The emergence of Arabian Nights and its historical course along with its course in the Turkish Literature is mentioned in this article and "Hikâye-i Duhterân-ı Arabî" is introduced. Then the importance of the work is mentioned by characterizing the copies and information about the content of the work is given.

Keywords: Arabian NightsTales, Story of Duhteran, Katip Mohamed.

Giriş

Türkiye’de Binbir Gece Masalları üzerine pek çok araştırma kaleme alınmıştır. Bununla birlikte bu çalışmaların yeterli düzeyde olduğu söylenemez. Zira bu konuda pek çok eser, hâlâ yazma eser kütüphanelerinde günümüz Türkçesine aktarılıp okuyucu ve araştırmacıların faydasına sunulmayı beklemektedir.

Edebiyatımızda Binbir Gece Masalları’nın etkisi Batı’da olduğu kadar hissedilmemektedir. Bu zengin kaynak Doğu kültürü ile beslenmiş, onun içinde doğmuş fakat hak ettiği ilgiyi burada bulamamıştır. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan biri Doğu kültüründe masalların halk arasında dilden dile yayılması ve yazıya geçmesinin gecikmesi olabilir. Bu yayılma şekli anlatıların varyasyonlarının ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır.

Binbir Gece Masalları’nın dünyadaki ilk örneklerine IX. yüzyılda rastlanır (Karataş 2008: 23). Osmanlı döneminde ise Binbir Gece Masalları’nın ilk çevirisinin XV. yüzyılda II. Murat dönemindeki çeviri faaliyetleri kapsamında hazırlandığını görüyoruz. Bu Abdi adlı bir kimse tarafından yapılmıştır. Bununla birlikte, Türkiye’deki yazma eser kütüphanelerinde kaynağını Binbir Gece

Masallar'ndan alan pek çok esere rastlanmaktadır (Şeşen 1991: 569-589).

Bir başka deyişle, gerek Osmanlı döneminde gerekse Tanzimat döneminde Binbir Gece Masalları'nın etkisi altında verilen eserler bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı kendi başına bir tür olarak gelişimine devam etmiştir. Bunlar: Bahtiyarnâme, Erbain Subh u Mesâ, El-Ferec Ba'de's-Şidde, Sindbâdnâme, Tûtînâme, Hayalât-ı Dil, Müsameretnâme, Firârnâme ve Muhayyelât gibi eserlerdir. Bir kısmı ise, tercüme mahiyetindedir.

Eserin yakın zamanda yapılan Türkçe çevirilerine bakıldığında bunların çoğunlukla Batı dillerinden Türkçe'ye yapılmış çeviriler olduğu anlaşılmaktadır. Bunların içinde Alim Şerif Onaran, Raif Karadağ ve Selami Münir Yurdatap'ın Binbir Gece Masalları çevirisi sayılabilir.

Binbir Gece Masalları Avrupa'da ise "Arabian Nights" olarak tanınır. Arapça aslı "Elf Leyle ve'l-Leyl" olan bu masallar, aslında Arap değil, Hint asıllıdır (Meriç 2013: 245). Masallar Hint diyarında ortaya çıkarak İran'da yayılıp nihayetinde Arap kaynaklarında son hallerine geldiklerinden bu şekilde isimlendirilmektedir. Bunlara ek olarak bazı masallar içeriğinde Türk unsurları da barındırmaktadır.

Binbir Gece Masalları Batı dillerine çevrildiğinde, Avrupa'da bu hayal mahsulü âlem büyük bir etki uyandırmıştır. Özellikle roman türüne etkisi olmakla beraber (Calvino 2008: 368), bu etki, ayrıca tiyatro, bale gibi estetik sanatlar üzerinde de görülmektedir.

Bu çalışma ile yüz yıllardır sessizliğini koruyan bir yazma günümüz okurlarının dikkatine sunulacaktır. Metinler arası ilişkiler açısından bakıldığında milli edebiyat zevkimizin olgunlaşmasında bir basamak olarak değerlendirilmesi kaçınılmaz olan Binbir Gece Masalları'ndan bu hikâyeler, alanda yapılan çalışmalara katkı sağlayacak ve bir boşluğun doldurulmasını sağlayacaktır.

Biz de bu çalışmada kendisini Kâtip Muhammed olarak tanıtan bir çevirmenin yaptığı Binbir Gece Hikâyelerinin seçme metnine dayanan bir tercümeyle ele alacağız. Aşağıda öncelikle bu eserin

nüshası hakkında bilgi verilecek ardından da eserin muhtevası tarafımızdan özetlenecektir.

1. Binbir Gece Masallarının Ortaya Çıkışı ve Tarihî Seyri

Binbir Gece Masalları, Hezâr Efsâne'den, yani Hint'ten gelen fakat daha sonra Arap Edebiyatı ile harmanlanarak ve Mısır ve Bağdat kaynaklarıyla beslenerek zenginleşmiş masallardır (Tülücü 2004).

Binbir Gece Masalları üzerine çalışan araştırmacılar, bu hikâyelerin anonim bir anlatı olduğu fikrinde birleşirler. Çerçeve hikâye tekniğinin Hint edebiyatında çok eskilere dayanıyor oluşu bu masalların Hint diyarında doğduğu bilgisini desteklemektedir. Hikâyelerde Acem ülkesinin geniş hayal gücünün izleri ve anlatılarda geçen Farsça özel isimler ise hikâyelerin İran'dan beslenmiş olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca masalların içeriğinde Anadolu coğrafyasında bulunan yer isimleri, Anadolu coğrafyasının da hikâyelerde etkisi olabileceğini göstermektedir.

Masalların Arap dili ve coğrafyasındaki yolculuğu sonunda içeriğinde bu kültürden öğeler bulundurmaması düşünülemez. Her çeviride olduğu gibi hikâyelerde çevirmenin kendi kültür ve diline ait bilinçli veya bilinçsiz şekilde ilave etmiş olduğu unsurlar bulunmaktadır. Bu çeviri süreçlerinin sonucu olarak son haliyle Binbir Gece Masalları çok kültürlü bir anonim anlatı halini almıştır.

Binbir Gece Masalları'nda mekânın genel hatlarıyla İslam coğrafyası olduğunu söylemek mümkündür. Dinî geleneğin hikâyeler üzerindeki etkisi, Avrupa dillerine yapılan çevirilerde dahi açıkça görülmektedir.¹ Fakat bu masalları yalnızca Müslüman ülkelere ait kabul etmek doğru olmayacaktır. Hikâyeler üzerinde Hint inanç sistemlerinin etkileri bulunabileceği gibi, anlatıların Ortadoğu'daki diğer dinlerle yolunun kesişmiş olma ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır.

Binbir Gece Masalları'nı meydana getiren masalların ne zaman ortaya çıktığı konusu da araştırmacılar tarafından incelenmiştir.

---

¹ "Şehzade ülkesinin ileri gelenlerine Mekke'ye giderek kutsal hac görevini yerine getireceğini söylemiş." (Onaran 1992: (I):74). "Duyduk ve itaat ettik." Bakara-285. Ayet, (Onaran, (I): 164, 178, 184, 191, 218, 219, vd.).

Kuran-ı Kerim'de yer alan "İnsanlar arasında öyleleri vardır ki bilgisizlik yüzünden başkalarını Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlence vesilesi kılmak için eğlendirici sözleri alıp kullanırlar; işte bunları alçaltıcı bir azap bekliyor." (Lokman, 31/6) ayetinde geçen "eğlendirici sözler" ifadesini bazı âlimler, "İnsanı, Allah'ı anmaktan alıkoyan her şey" olarak tefsir ederken, bazı âlimler de burada "Acem masallarına" gönderme yapılmış olabileceğini iddia ederler (Karataş 2008: 24). Bu da VII. yüzyılda Arapların İran masallarını bildiği şeklinde yorumlanmaktadır. Bununla birlikte, IX. yüzyıldan önce kaynaklarda Binbir Gece Masalları ile ilgili yazılı bir metne rastlanılmamaktadır.² Binbir Gece Masalları ile ilgili bilinen ilk eser, Kitâb fihi Hadîs Elf Leyle'dir (m. 879/h. 266).

X. yüzyıl ile alakalı araştırmalar incelendiğinde, "Mes'ûdî'nin (ö.956) Mürûcû'z-zeheb adlı eserinde, o tarihlerde Araplar arasında Farsça adı "Hezâr Efsâne" olan ve "bin gece" diye bilinen bir hikâye külliyyatının bulunduğu, bu külliyyatın birçok İran, Yunan, Hint eserleri gibi dışarıdan geldiği belirtilmiştir. İbnü'n-Nedîm de Muhammed b. Abdûs el-Cehşiyârî'nin (ö. 331/943) bin ünlü Arap, İran, Yunan masalını topluyorken, dört yüz seksen masala ulaştığını ve bu sırada vefat etmiş olduğunu söyler (Ulutürk 1992: 180-181).

Araştırmalara bakıldığında Binbir Gece Masalları ile ilgili IX. yüzyıl ile XIII. yüzyıl arasında önemli bir kaynak esere rastlanılmamaktadır. Çoğunlukla XIII. yüzyılın ikinci yarısında masallar hakkında yazma-inceleme çalışmalarının bulunduğu görülmektedir. XIV ile XVIII. yüzyıllar arasında masalların Mısır ve Suriye olmak üzere iki merkez arasında geliştiği anlaşılmaktadır

² "Masalların en eski Arapça yazılı kaynağı ise Nebihe 'Abûd'un 1949'da Chicago'da yayımlanan Yakın Doğu Araştırmaları Dergisinde, "Kitâb fihi Hadîs Elf Leyle, m. 879/h. 266 tarihli" (Bin Geceyle İlgili Kitap) adlı belgeyle ilgili makalesinde ortaya çıkar" (Karataş, 2008: 25).

Diğer bir çalışmada ise Binbir Gece Masalları'nın dilimizdeki serüveni üç döneme ayrılmış ve bunlardan sonuncusunu da siyasi-toplumsal hareketlere paralel olarak üç döneme daha ayrılmaktadır "1-Osmanlı dönemi (14-18. Yy.lar), 2- Tanzimat dönemi (19. Yy. başları), and 3- Cumhuriyet dönemi (1922-50; 1950-80; 1980'den günümüze)". (Birkalan-Gedik, 2004: 224).

ve bu masallarla alakalı Mısır'da yedi, Suriye'de dört farklı yazma eser tespit edilmiştir (Karataş, 2008: 25).

Çalışmalarda Binbir Gece Masallarının oluşum safhaları dört başlık altında incelenmektedir:

1. Hint menşeli masallar;
2. İran'dan gelen masallar;
3. Hârûnürreşîd (786-809) devrine ait Bağdat kaynaklı masallar.
4. Fâtımîler ve Memlûkler devrinde Mısır'da külliyyata eklenen masallar (Ulutürk, 1992: 180-181; Tülücü, 2004: 5).

Masalların XVII. yüzyıldan sonraki seyrini bazı seyahatnameler vasıtasıyla izleyebiliriz. Örneğin, XVII. yüzyıl mütefekkirlerinden olan Bernier (1620-1688) Avrupa'da hekim diplomasını aldıktan sonra Suriye, Mısır ve en sonunda Hint ülkesine gider ve ünlü seyahatnamesi "Hindistan ve Büyük Moğol Devletlerinin Tasvirini de içeren Bernier'in yolculuğu" ile bu ülkelerin kültürleri hakkında edindiği bilgileri XIV. Louis devri aydınına iletir (Meriç, 2013: 37). Bernier, Hint inançlarını ve kültürünü öğrenerek Doğu'dan dönmüştür. Bu seyahatnamesiyle, Batı aydınına Doğu dünyasının kapılarını açmıştır. Böylece bu kitap, Cemil Meriç'in ifadesiyle, La Fontaine'in (1621-1695) dehasına yeni ufuklar açmış ve Anquetil'in (1731-1805) dikkatini çekmiştir. Ayrıca Herbelot'u (1625-1695) da Hint ülkesi konusunda aydınlatır. Seyahatnamede, Doğu şehirlerinin kuruluşu ve askerî tekilâtı hakkında bilgiler de bulunmaktadır. Böylece Bernier'le birlikte Batı'nın zihninde, Hint edebiyatı ve Binbir Gece Masalları'na giden yola tohumlar atılmıştır (Meriç, 2013: 37).

Avrupa'da Binbir Gece Masalları denildiğinde akla gelen isimlerden biri de Fransız şarkiyatçı Antoine Galland'dır (1646-1715). Galland XVIII. yüzyılda, Arapçadan Fransızcaya yaptığı tercümelemlerle toplumda ilgi uyandırmıştır. Onun bu yayını sayesinde, masalların kaynağı ve yayılma süreci ile ilgili çalışmalar artmıştır. Fakat masalların asıllarıyla Galland çevirisi arasında farklılıklar bulunmaktadır. Hatta bazı çalışmalarda Galland'ın masal anlatımındaki bireysel kabiliyetinden de söz edilmiş (Akkoyunlu, 1979-83) ve bazı masalların da kaynak kişilerden

şifahen külliyata eklendiği söylenmiştir. Binbir Gece Masalları'nın Avrupa dillerine pek çok tercümesi yapılmıştır (Akkoyunlu, 1979-83; Karataş, 2008).

Binbir Gece Masalları ile ilgili en muteber çalışma ise, Amerikalı şarkiyatçı Muhsin Mahdi'ye (1926-2007) aittir. Mahdi, Binbir Gece Masalları'na dair el yazması eserleri toplamış, yazmaları sistematik olarak incelemiş ve karşılaştırmıştır. Orijinallerine büyük ölçüde sadık kalarak bunlardan doğru bir metin oluşturmuştur (Tülücü, 2004: 7).

Anlaşılabacağı gibi bu masallar, tarihin seyri içerisinde, birden fazla kültür ve çeşitli medeniyet merkezlerinde dolaşarak günümüze ulaşmıştır. Zamanın akışı içinde sanayileşmesini tamamlayan toplumların zihinlerini zengin hayal gücü ile etkilemiştir. Masallar animasyon tekniği kullanılan bu dijital çağda dahi bir hazine gibidir ve bu bağlamda hâlâ cazibesini korumaktadır.

2. Türk Edebiyatında Binbir Gece Masallarının Seyri

Binbir Gece Masalları hakkında günümüzde pek çok akademik çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu çalışmalar masalları farklı açılardan incelemektedir. Örneğin, Arap dili alanında yapılan çalışmalar, masalları ontolojik bakımdan incelerken, halk edebiyatı sahasında yapılan çalışmalar masalların geçmişi ile günümüzdeki bağlantıyı ortaya koymaktadır. Makale halinde bibliyografya çalışmaları olduğu gibi, konu ile irtibatlı geniş çalışmalar da mevcuttur (Acaroğlu, 1988: 13-24). Bazı makalelerde ise, konu ile alakalı bir yazmanın tanıtımı yapılmaktadır. Bütün bu çalışmalarda Binbir Gece Masalları'nın ortaya çıkışı ve tarihî gelişimi ile alakalı verilen bilgiler genel hatlarıyla birbiriyle örtüşmektedir.

Kaynaklarda bu masalların dilimize tercümeleri incelenirken çeviri yöntemi ve menşei bakımından iki kısma ayrılmıştır. Bunlar: başlangıçtan XIX. asra kadar olan dönem ve XIX. asırdan günümüze kadar olan dönemdir (Tekin, 1993: 239-255).

Aslında çeviri faaliyetlerinin iki dönemde incelenmesi tamamen hikâyelerdeki müstehcen kısımların çeviride olduğu gibi verilip verilmemesiyle alakalıdır. Yani XIX. yüzyıl öncesi yapılan

çevirilerde masallardaki müstehcen kısımlar muhafaza edilirken XIX. yüzyıl sonrası dönemde bunlar değiştirilmiş veya çıkartılmıştır. Yine Binbir Gece Masalları'nın Osmanlı toplumunda bir dönem ilgi uyandırıp sonra bu ilginin kaybolur gibi olmasının nedeni de bazı hikâyelerin müstehcen oluşudur.³

Dilimize ilk tercüme edildiğinden bu tarafa altı asır geçmiş olan Binbir Gece Masalları'nın kültürümüze yansımaları çeşitli sanat eserlerinde görmekteyiz. Bunların görsel sanatlardan yazılı eserlere, müziğe hatta sinemaya kadar geniş bir yelpazede çeşitli etkileri olmuştur (Kalpaklı ve Demirkol, 2016: 24-30). Binbir Gece Masalları'nın Türkçeye pek çok çevirisi yapılmıştır.⁴

Günümüzde en çok okunan çevirilerden biri, Âlim Şerif Onaran çevirisidir.⁵

Binbir Gece Masalları'nın bazı Türkçe eserlerin oluşumuna da katkısı olmuştur. Bunlardan bazıları aşağıda anlatılmaktadır:

1- Kırk Vezir Hikâyesi: Sultan II. Murat (1421-1451) zamanında yazılmış olan Şehzade Ahmed Mısırî'nin Erbain Subh u Mesâ adıyla bilinmekte olan eseri, Binbir Gece Masalları'nın Türkçeye ilk çevirilerinden biridir.

---

³ "19. asra kadar bu hikâyeler, Osmanlı toplumunda zaman zaman kısa devrelerde rağbet görmüş; fakat cinsî hayata ait açık saçık tasvirlerden, dilin bütün gizli, kapaklı imkanlarından faydalanılarak cömertçe kullanılmış ifadelerden dolayı fazla yaygınlaşmamıştır. İşte bu yüzden de 'Binbir Gece'nin tek tek hikâyelerini başka adlar altında, değiştirilmiş biçimlerde, müstehcen ifadelerden arınmış şekillerde başka hikâyelerin içine karışmış olarak buluyoruz." (Tekin, 1993: 240).

⁴ Konu hakkında daha geniş bir bibliyografya için bkz. Altay, 2018: 15-43.

⁵ Tercümeyi incelediğimizde masallarda Türklerle ilgili bazı ibarelerle karşılaşılacaktır. Yer olarak Anadolu coğrafyasında geçen masallarla karşılaşılacaktır. Yine masallarda bazı Türkçe kelimeler bulunmaktadır. "Binbir Gece Masalları'nda Türkçe kelimelerle karşılaşmanız mümkündür. Bu kelimelerle Moğollar döneminde tanışıldığı iddia edilmektedir". Masallardaki bu kültürel kesişmenin siyasi ve stratejik bazı sebepleri hakkında ayrıntılı bilgi veren çalışmalar mevcuttur. "Turks are mentioned in tales mostly when the name of Anatolia have been called. However, there is another reason for Turks to have their name on these tales; that is, Turks adopting Islam in masses during the Abbasid era and having a say in the administration of the Abbasid state." (Gemi, 2016 :175).

2- Bahtiyar-Nâme (On Vezir Hikâyesi): Eserin yazarı bilinmemektedir. 1204 yılında Semerkand'da yazılmış olan Lümeatü's-Sirac adlı eserin Farsçadan dilimize çevrilmiş şeklidir (Nazlı, 2011: 48-53 ve Çiçekel, 2019). Uygur Türklerinin Budist hikâyelerinden ortaya çıkmış, sonra Farsçaya çevrilmiş; sonra Anadolu'da ortaya çıkmış bir hikâye olduğu düşünülmektedir.

3- Müsameretnâme: Emin Nihat Bey'e (1838-1880) ait olan Müsameretnâme'nin konusu, kış gecelerinde bir araya gelen dostların iyi vakit geçirmek ve eğlenmek üzere gençliklerinde başlarından geçenlerle alakalı hikâyeleri anlatmasından oluşur (Koçak, 2015: 771-790). Müsameretnâme, bir çerçeve hikâye ve bu çerçeve anlatının içine yerleştirilen yedi hikâyeden meydana gelmektedir. 1288'den 1292'ye kadar dört yıl süren on iki bölümden ve yedi uzun anlatıdan ibarettir (Aras, 2006).

4- Muhayyelât: 1796 yılında Giritli Aziz Efendi (1749-1798) tarafından yazılmıştır (Tanpınar, 1969: 174-176). Ahmet Zihni Muhayyelât'ı 1852'de yayınlamıştır. Binbir Gece Masalları'nın tesiriyle yazılmış bir eserdir (Gökalp, 1999: 185-202 ve Uysal, 2006).

5- Sindbâdnâme: Sonradan Binbir Gece Masalları'na ilave edilmiş olan bu masalı ilk olarak Farsça şekliyle Muhammed bin Ali bin Muhammed Ez-Zâhri Es Semerkandî yazmıştır. Daha sonra Arapça metniyle birlikte Ahmet Ateş tarafından yayınlanmıştır (1948). "Muhammed Abdülkerim bin Muhammed'in Türkçeye mensur olarak çevirdiği Sindbadnâmesi "Tuhfetü'l-Ahyar" ismini taşımaktadır" (Sakaoğlu, 1973: 32-33). Bu masal her ne kadar Binbir Gece Masalları'na ilave bir masal ise de, bugün artık ondan bir parça olarak kabul edilmektedir.

6- El-Ferec Ba'de's- Şidde (Alparslan, 2016; Yıldız, 2011; Doğan, 2011): Eserin adı Arapçada sıkıntıdan sonra gelen kurtuluş" manasına gelir (Yavuz, 1994-95: 289-335). Her zorluktan sonra bir kolaylık olduğunu öğütleyen eserde, sabrı tavsiye eden hikâyeler bulunmaktadır.⁶ Binbir Gece Masalları'nın özelliklerini taşıyan olağanüstü olayların anlatıldığı hikâyeler bulunmaktadır.

⁶ "Ferec ba'd eş-şidde belli bir eserin farklı versiyonlarına verilmiş bir ad değil, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında, üzüntüden sonra erişilen sevinç ve huzurun

7- Firâknâme: Arapçada ‘firak’ ayrılık, Farsçada ‘nâme’ risale, mektup anlamına gelmektedir. Bu başlık altında ele alınan eserler Osmanlı döneminde bir edebî tür olarak ele alınır. Konusu sevgiliden ayrılığı konu edinen ‘aşk mektubu’dur denilebilir.⁷ Hikâyelerin konuları Binbir Gece Masallarındaki ‘Abanoz Atın Sihirli Öyküsü’ adlı masal ile, ‘aşk masalı’ veya ‘sevda masalı’ diye adlandırılan masala benzemektedir (Nazlı, 2011: 50,51).

8- Tûtînâme:⁸ Türkçe anlamı papağan olan Farsça “tûtî” kelimesi ile yine Farsça bir kelime olan ‘nâme’ kelimesinden

anlatıldığı bir hikaye türünün adıdır. Hikayelerin kahramanları mutlaka soylu ve zengin kişilerdir; yaşamları normal akışı içinde ilerlerken çeşitli nedenlerle kendilerini olağanüstü olayların içinde bulur bin bir güçlükle mücadele etmek zorunda kalırlar; ama mutlaka her hikâye “mutlu sonla” biter ve kahramanlar kalan ömürlerini mutluluk içinde geçirirler. Konularındaki ortak yön “Sıkıntıdan sonra erişilen mutluluk” olduğu için Ferec ba’d eş-sidde (=FBS) adıyla anılan hikâyeler erken Osmanlıca döneminin en önemli nesir eserlerindedir. Türkçe FBS’ler 1001 gece masalları tarzında 42 hikâyeden oluşur. Hazai-Tietze’nin yazıçevrimli metnini yayımladıkları Budapeşte nüshası ise, Türkiye kütüphanelerinde ve yurt dışında pek çok kopyası bulunan Türkçe FBS’lerin istinsah tarihi en eski (1451) olanıdır”. <http://www.tuba.gov.tr/tr/yayinlar/suresiz-yayinlar/turk-islam-bilim-kultur-mirasi-dizisi/ferec-bad-es-sidde>.

⁷ “Klâsik Türk Edebiyatının başlangıcından itibaren, tamamı ayrılık fikrine hasredilmeyen 24 adet firâk-nâme tespit edilmiştir. Çoğu manzum olan bu eserlerden Âşık Paşa (ö. 1332), Halîlî (ö. 1485?), Celîlî (ö. 1569), Nâdire (ö. 1842), Hüseyin Râci Efendi (ö. 1902) ve Süleyman Nahîfî (ö. 1738)’nin eserleri ile Adile Sultan (ö. 1899)’a ait iki mesnevi firâk-nâmelerin klâsik edebiyattaki örnekleri arasında telakki edilebilir. Yazarı belli olmayan Gurbet-name-i Sultan Cem adlı eser de bu gruba alınabilecek mensur örneklerdendir. Kalan 15 eserden 5’i (Firâk-ı Mahmud Paşa, Firâk-nâme-i Sultan Bâyezid, Mersiye-i Mahsusa-i Firkat-nümâ der hakk-ı Cenâb-ı Hüseyin-i şehid-i Kerbelâve şehzâde Mustafa’nın idam edilmesi üzerine yazılan iki manzume) yukarıda değinildiği gibi bir devlet büyüğünün azledilmesi veya öldürülmesini konu edinmiştir. Derviş, Sürmeli-zâde, Firâkî ve Yunus Emrem firâk-nâmeleri ve yazarı belli olmayan diğerleri ise, daha çok gençlerin ve çocukların –muhtemelen toplu halde ölümlerini ele alan ağıt tarzındaki manzumelerdir. Süslü nesrin başarılı bir örneğini teşkil eden Firâk-nâme de Sultan III. Murad devrinde yaşamış Kadı Hasan bin Ali’nin Binbir Gece Masalları’ndan yaptığı tercümedir. Süleyman Nazif (ö. 1927)’in Firâk-ı Irâk adlı eseri ise çok eski dönemlerden beri örneklerine rastlanan bir şehir mersiyesidir” (Tavukçu, 2007: 197-220).

⁸ “Hikâye türündeki Sanskritçe *Çukasaptati* adlı eserin Ziyâeddin Nahşebî (ö. 751/1350 [?]) tarafından yapılan Farsça tercümesi” (Kurtuluş, 2006: 309-310).

türemiştir. Hikâyeler Farsça olmakla birlikte Hint tahkiye üslubunda anlatılmaktadır. Eserin orijinal dili Sanskritçedir. Eser ticaret amacıyla evinden ayrılan bir tacirin eşine göz kulak olması için evde bıraktığı papağanının otuz gece boyunca anlattığı masalları içermektedir (Sona, 2012; Öztelli, 1976; Kutlu, Tarihsiz; Necatigil, 2009; Kesler, 2010; Atalas, 2010; Ağaoğlu, 2012). Araştırmacılar hikâyelerin büyük ölçüde Binbir Gece Masallarına benzediğini ifade etmektedir (Necatigil, 2009).

9- Hayalat-ı Dil: Hasan Tevfik Efendi tarafından H. 1285/ M. 1868 yılında yayınlanmıştır. Aşk hikâyesi olarak görünse de aslında bir siyasal taşlamadır (Gökalp, 1999: 185-202). Anlatımı Binbir Gece Masalları ile benzeşmektedir.⁹

Binbir Gece Masalları tanıdığı bütün edebiyatları etkilediği gibi Türk edebiyatına da tesir etmiştir. Kimi zaman bir edebî türün doğmasına yol açarken kimi zaman bir anlatımı, dil ve üslup bakımından etkilemiştir. Kutsal kitaplar dışında bu etkiyi yaratan az sayıda metin bulunur.

3. Hikâye-i Duhterân-ı Arabî

Dört asır önce kaleme alınmış bu çeviri eser, bugün okunduğunda hâlâ aynı berraklığını muhafaza etmektedir. Anlatılanlar her ne kadar eski bir zaman ve mekânda geçiyor olsa da vermek istenilen mesaj canlıdır. Eserin başka nüshası bulunmadığından zamanında istinsah edilmediği fikri uyandırmaktadır. Bununla birlikte başka metinlerin arasında içeriğindeki hikâyelerle karşılaşmak mümkündür.

Eserdeki anlatılar Binbir Gece Masalları'nda olduğu gibi bir çerçeve hikâye içerisinde anlatılmamaktadır. Bu on dört hikâyeden her biri ayrı bir başlık altında birbirinden bağımsız olarak tahkiye edilmektedir. Bununla birlikte anlatıların üslubu ve konusu bu masallarla benzerlik göstermektedir. Hikâye kahramanlarının ortak özellikleri; her birinin başından, sıradan bir insanın başından geçmesi güç, garip hadiselerin geçiyor olmasıdır. Kimi zaman kahraman bir şehzade veya padişahın kızı iken kimisinde de sıradan bir insandır. Her bir hikâye ibretli bir

⁹ "...Ancak bu eserde anlatılan hikâye, Binbir Gece Masalları'nda yer alan aşk/sevda masallarını hatırlatmaktadır" (Nazlı, 2011:52).

sonla bitmektedir. Hikâyelerin okuyucunun kemale ermesine vesile olacak şekilde seçildiği anlaşılmaktadır. Bu noktadan bakıldığında hikâyelerin didaktik yönünden söz etmek mümkündür.

Nüsha tavsifinde eserin bulunduğu yer ve maddi mahiyeti hakkında bilgi verilirken eserin mahiyeti kısmında genel özellikleriyle içeriği hakkında bilgi verilmekte, sonunda eserde bulunan hikâyelerin özetleri yer almaktadır. Bu kısımda eser genel özellikleriyle tanıtılmaktadır.

3.1. Nüsha Tavsifi

Eserin bilinen tek nüshası, Topkapı Saray Kütüphanesi Revan Köşkü Bölümü'nde 1071 numarada bulunmaktadır. Dış kapağın rengi kahverengidir. Deri ciltlidir. Ön ve arka kapakta deri üzerine ebru süslemesi yer alır. Bu ebru kapak, krem renkli fonda ağırlıklı olarak pembe ve yeşil desene sahiptir. Ebadı 195x115 mm.dir. Her sayfası yirmi bir satırla yazılmış olan bu eser 144 varaktan oluşur. Yalnız iki sayfası yirmi satırla yazılmıştır (1^b-125^b). Bütün sayfaların b kısmında alt tarafta reddâde bulunmaktadır. Divanî kırması hatla yazılmıştır. Yazmada aharlı kâğıt üzerine siyah mürekkep kullanılmıştır. Kâtip kendisine göre önemli bulduğu yerlerde, yer yer başlıklarda veya hikâyeler içinde tekrar eden hitapları kırmızı mürekkep ile yazmıştır. Eserin sonunda yer alan tarih beytinden, kâtipin eseri hicrî 1064 (m.1654) yılında tamamladığı anlaşılmaktadır.

*‘Adûnun gözine oldı niçe mîh
Bin altmış dördine irdi çü târih¹⁰ (144^b)*

Kitabın tercüme edilişiyle ilgili, ferâğ kaydında tarihi dışında açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır. Ön kapağın hemen karşısında kitabın konusuyla alakalı olmayan kâtipin el yazısıyla yazılmış olduğunu düşündüğümüz bazı ibareler bulunmaktadır¹¹.

¹⁰ Kâtip, bu sayfanın derkenarına tarih düşmüştür.

¹¹ Bu kısım eserin başında kapağın hemen karşısında solda bulunmaktadır. Sayfa numarası verilmemiştir. “Hikâyet-i Duhterân Hazret-i Âdem'den Nüh tufânına değin sene 3300; Hazret-i Nüh'dan İbrâhim' e varıncaya değin sene 1700; Hazret-i İbrâhim' den Mûsâ 'ya varıncaya değin sene 700; Hazret-i Mûsâ' dan

Mütercim kendisini bazen müellif çoğunlukla da kâtip olarak tanıtmaktadır. Kendi ismi de hikâye sonlarında okuyucudan, kendisinin veya hikâye kahramanlarının ruhu için bir "Fatiha" okumalarını istediğinde görülmektedir:

("...ki bu hikâyetüñ mü'ellifi ve kâtibi bî-çâre Muhammed'e bir fâtiha okuya okuyanlar dahîmân bula fâtiha..." 59^a).

Binbir Gece Masalları'ndan on dört seçme hikâyenin yer aldığı eser, anlaşılacağı gibi telif bir eser değildir. Eserin adı "Hikâye-i Duhterân-ı Arabî" yani, "Arap kızlarının öyküsüdür". Aynı zamanda bu isim kitabın içerisindeki bir hikâyenin de adıdır. Yaptığımız kaynak taramasında bu eserle ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır.

3.2. Eserin Mahiyeti

Bu tercüme manzum mensur karışık bir eser görünümündedir. Mensur bölümlerin aralarına konuyu destekleyici nitelikte şiirler serpiştirildiği görülmektedir. Bu şiirler Arapça beyitlerin çevirisi değil daha çok Osmanlı Türk şiirinden seçme beyitlerdir. Aşağıda mensur metnin arasındaki şiirlerden birkaç örnek yer almaktadır.

*Hor bakma fukarâya şâkın ey ehl-i hüner
O da hâlince fenâ milketiniñ şâhı geçer (10^b)*
Kalender Çelebi

*Serv-i kaddündür çınârı eyleyen gülşende pest
Bu mesel meşhûrdur kim dest-ber-bâlâ-yı dest (11^a)*
Hayali Bey

*Kalbimiñ halâşlığın bilmek dilersen mey getir
Ehl-i diller aña ey zâti demüşlerdür muhibbiñ (17^b)*
Zâti

Dâvud' a varıncaya değin sene 1200; Hâzret-i Dâvud'dan 'İsâ' ya varıncaya değin sene 1260; Hâzret-i 'İsâ' dan Hâzret-i Muhammed 'aleyhisselâma değin sene 600; ve Hâzret-i Seyyid-i kâ'inât hâzretlerinden şehr-i Bagdâd'ı fetih eden merhûm ve magfûr Sultân Murâd'a varınca bu kadar seneye varmışdır. Sene 1032 Cümle sene 8392".

Kadrüni seng-i musallâda bilüp ey Bâkî
Turup el bağlayalar karşuña yârân saf saf(92^b)
Bâkî

Eserin içeriğine baktığımızda ise, on dört hikâyeden meydana geldiğini görürüz.¹² Bu hikâyeler şunlardır:

1. Gurbete Giden Padişahın ve Oğlunun Sergüzeşti Çin Fağfurunun Kızı ile Şehzadenin Talihinin Dönmesi: 1^b-18^b.
2. Zalim Feleğin Elinden Cefa Çeken Günahsız Arap Kızının Hikayesi: 19^a-39^b.
3. Şah Bahtiyar'ın Hikayesi (Ve Oğlu Civan Baht ile Mısırlı Hâce Salih'in Hikayeleri): 39^b-49^b.
4. Ebu'l-Fevâris'in Hikâyesi: 50^a-59^a.
5. Mühendis Bennayî'nin Hikâyesi: 59^b-74^b.
6. Çinli Rıdvan Şâd ile Şehristanlı Bânu'nun Hikâyesi: 75^a-89^a.
7. Keşmir Şahının Kızının Hikayesi ve Civan-ı Bağdadî ile Merv Şehrinden Hâcezade Bihruz'un Ahvali: 89^a-101^b.
8. Bağdat Kadısının Hikâyesi: 101^b-108^b.
9. Ebu'l-Kasım Basırî'nin Hikâyesi: 108^b-122^b.
10. Harezmi (İlinin) Kadısı ile Kardeşler Arasında Geçenlerin (Konuşmaların) Hikâyesi: 122^b-126^a.
11. Şehzadenin Hikâyesi: 126^a-127^b.
12. Kadınların Musul Kadısı Huzurunda Sergüzeştlerini Anlattıklarının Hikâyesidir: 127^b-142^a.
13. Bir Şarkıcının Harun Reşit ile Arasında Geçen Hoş Hatırası: 142^a-143^a.
14. Sultan Mahmud'un Rüya Tabir Ettiği Büyük Vakanın Hikâyesi: 143^a-144^a.

---

¹² Ramazan Şeşen, 1991: 575 "Binbir Gece Masallarının İstanbul Kütüphanelerindeki Yazmalarıyla Basma Nüshalarının Mukayesesi" isimli makalesinde sehven Topkapı yazmasında on beş hikâye olduğunu ifade etmektedir.

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi bölümü 2356 numarada Binbir Gece Masalları'nın diğer bir çevirisi daha yer almaktadır. 227 varaktan meydana gelen bu yazma XIX. yüzyıla aittir. Her bir sayfası yirmi bir satırdan oluşur. Açık, okunaklı nesih hatla yazılmıştır. İçerisinde Binbir Gece Masalları'ndan seçme kırk üç hikâye bulunur. Bu nüsha Ferda Pepesöyler tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır (2001).

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Köşkü koleksiyonunda bulunan XVII. yüzyıla ait çalışmamıza konu olan eserdeki hikâyelerle, XIX. yüzyılda yapılmış yine Binbir Gece Masalları'nın çevirisi olan Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi bölümü 2356 numarada bulunan nüshadaki hikâyeler arasında ortak dokuz hikâye bulunmaktadır. Ortak hikâyeler Esad Efendi nüshasındaki sırayla şunlardır:

1- Ebu'l-Kasım Basırî'nin Hikâyesi (Revan k. 108^b-122^b; Esad Ef. 2^b-8^a).

2- Mühendis Bennayî'nin Hikâyesi (Revan k. 59^b-74^b; Esad Ef. 16^a-24^a).

3- Çinli Rıdvan Şâd ile Şehristanlı Bânu'nun Hikâyesi (Revan k. 75^a-89^a; Esad Ef. 24^a-30^b).

4- Keşmir Şahının Kızının Hikâyesi ve Civan-ı Bağdadî ile Merv Şehrinden Hâcezade Bihruz'un Ahvali (Revan k. 89^a-101^b; Esad Ef. 97^a-105^a).

5- Bağdat Kadısının Hikâyesi¹³ (Revan k. 101^b-108^b; Esad Ef. 105^b-109^a).

6- Harezm (İlinin) Kadısı ile Kardeşler Arasında Geçenlerin (Kuşmaların) Hikâyesi (Revan k. 122^b-126^a; Esad Ef. 115^a-116^b).

7- Gurbete Giden Padişahın ve Oğlunun Sergüzeşti Çin Fağfurunun Kızı ile Şehzadenin Talihinin Dönmesi (Revan k. 1^b-18^b; Esad Ef. 120^a-132^a).

¹³ Ramazan Şeşen, ilgili çalışmasında nüshalar arasındaki ortak hikâyelere işaret ederek bu alandaki çalışmalara büyük katkı sağlamıştır. Bununla birlikte, makalede ortak hikâyelere işaret edilirken "Bağdat Kadısının Hikâyesinin" Revan Köşkü'nde de bulunduğu zikredilmemektedir.

8- Ebu'l-Fevâris'in Hikâyesi (Revan k. 50^a-59^a; Esad Ef. 207^a-211^a).

9- Sultan Mahmud'un Rüya Tabir Ettiği Büyük Vakanın Hikâyesi (Revan k. 143^a-144^a; Esad Ef. 211^a-213^{b14}).

Bunların dışında Ramazan Şeşen'in makalesinde en sona alarak ayrıca bir başlık ile "Revan köşkü nüshasındaki ortak olmayan hikâyeler" sınıfında ele aldığı "Zalim Feleğin Elinden Cefa Çeken Günahsız Arap Kızının Hikâyesi" adlı hikâye ile Ziyat Akkoyunlu'nun çalışmasında bulunan "Beni İsrail'deki İyi Kadının Hikâyesi" aynı hikayelerdir (Akkoyunlu, 2012: 241, 242). Ayrıca Akkoyunlu'nun çalışmasında çalışmamızla bire bir aynı masallar olmasa da bazı anlatım öğelerinin ve motiflerin benzeştiği başka hikâyeler de bulunmaktadır.

Bu hikâyelerle ortak hikâyeler bulmak amacıyla konu ile ilgili diğer Binbir Gece Masallarına bakıldığında günümüzdeki örnekleriyle bire bir aynı hikâyeler ile karşılaşılmadıysa da bazı masallar elimizdeki hikâyeleri anımsatmaktadır. Resimli Ay çevirisindeki "Üçüncü Dilencinin Hikâyesi Sultan Acib" masalındaki Mıknatıs Adası vs. gibi öğeler ve masalın diğer unsurları çalışmamıza konu olan nüshadaki "Ebu'l-Fevâris'in Hikâyesinin" bazı bölümleri ile benzeşmektedir. Yine aynı kitapta bulunan "Şehzade Kamerüzzaman ve Bedir Hatun" masalı ile "Seyfülmlük ve Cin Sultanı Bediatülcemal Sultan" masallarının bazı bölümleri ile elimizdeki nüshadaki "Çinli Rıdvan Şâd ile Şehristanlı Bânu'nun Hikâyesi" benzeşmektedir (Haz. Özalp, 2007: 69, 439, 619).

Eserimizdeki her bir hikâye sonunda Kâtip Muhammed okuyuculardan kendisinin ruhu için bir Fatiha Suresi okuyarak ona hayır dua etmelerini istemektedir. Aynı zamanda bu şekilde yüz yıllarca öteden okuyucularıyla duygusal bir ilişki kurarak anlatımındaki kuvveti arttırmaktadır.

"...âhîr ne hâtunlar kaldı ve ne kâzî kaldı bu cihândan el çeküp göz yumdılar ve bu hikâyet-i pür 'ibret anlardan yâdigâr kaldı 'ârife hişşe bî-nihâyedir ve bunlar bu hikâyeti cem' idüp tahtîr eylediklerinden

---

¹⁴ Esad Ef. Nüshasında Revan Köşkündekinden farklı olarak, ortak hikâyeye gelmeden önce yine burada başka hikâyeler anlatılmaktadır.

murâd budur ki okuyan ve dinleyen karındaşlar daḥî ğarîb ü derd-
mend-i bî-çâre ervâhına bir ḥayr du‘â idüp Fâtihâ oқuyalar ve
oқıyanlar daḥî Haḫ‘dan raḥmet bula amin Yâ Rabbe‘l-âlemîn...”
(142^a)

Eser manzum mensur karışık bir şekilde yazılmıştır. Metin içerisinde on sekiz beyit bulunur. Eserde varak sayısına göre mensur kısım daha fazladır. Bu beyitler Arapça aslından çeviri beyitler değil, genellikle dönemin Osmanlı şairlerinden alıntı beyitlerdir.

Hikâyelerin orijinallerine bakıldığında daha sade bir dil kullanıldığı görülmektedir. Özellikle hikâyelerin Arapça asıllarında abartısız, kısa ve öz şekilde bir anlatımın hâkim olduğu görülür. Aynı hikâyelerin dilimize yapılan tercümelerinde dil daha süslüdür.

Bir konudan diğerine geçerken, önceki konuyu tamamen sonlandırarak geçiş yapılmaktadır. Her hikâyeye bir öncekinden bağımsız olarak yeni bir başlangıç ile başlanmaktadır. Hikâyelerin sonlarında manevî mesajlar verilerek dualar edilmektedir. Kitabın başlangıcı dışında genellikle hikâye başlangıçlarında dua edilmemektedir. Eserin bitiminde yine dünyanın geçiciliği ve ölümden sonra başka bir hayat olduğuna dair kâtibe ait olduğunu düşündüğümüz ibretli sözler bulunmaktadır.

3.3. Eserde Yer Alan Hikâyeler

1.Gurbete Giden Padişahın ve Oğlunun Sergüzeşti Çin Fağfurunun Kızı ile Şehzadenin Talihinin Dönmesi:

Hayatta bütün istediklerini elde etmiş bir padişahın günün birinde bir oğlu olur. Padişah oğlunu en iyi şekilde yetiştirir. Bir zaman sonra padişah halkın işi gücü bırakıp eğlenmesini emreder. Çalışmayı yasaklar, böylece alimler ve din adamları ülkeyi terk eder. Sonrasında işler karışır ve padişahın Maçin diyarında şah olan kardeşi ülkeye el koyar. Padişah ve ailesi canlarını zor kurtarıp kaçarlar. Hikâyede padişahın doğru yoldan ayrılarak zevk u sefaya düşmesi sonucunda ülkesini nasıl kaybettiği ve hangi badireleri atlatarak onu geri aldığı anlatılır.

Diğer taraftan şehzade ise anne ve babasını güvenilir bir yere bıraktıktan sonra kendi yolunu çizmek için yolculuğa çıkar. Çin

ülkesine gider. Burada fağfurun kızının kendisine eş seçmek için sınıdığı gençler arasına katılır ve bu katı kalpli kızın gönlünü yumuşatmayı becererek onunla evlenir. Hikâyede padişahın oğlu ile Çin fağfurunun kızı arasında geçenler ve sonunda hangi imtihanlardan geçerek fağfurun kızı ile evlenmesi uzunca tahkiye edilir.

2. Zalim Feleğın Elinden Cefa Çeken Günahsız Arap Kızının Hikayesi:

Zamanın birinde dindar bir Arap'ın yine kendisi gibi dindar bir kızı vardır. Adı Urumiyye'dir. Babasıyla yalnız yaşar. Günlerden bir gün kızın babası vefat eder. Onu kendisi gibi ağır başlı biriyle evlendirirler. Adam ticaretle uğraşmaktadır, iş için bir gün Mısır'a gitmesi gerekir. Bu kişi ticaretle uğraşmaktadır, iş için bir gün Mısır'a gitmesi gerekir. Bu sırada eşinin erkek kardeşi, Urumiyye'nin namusuna göz koyar. Urumiyye onun istediği yoldan gitmeyince ona iftira atar ve yalancı şahitler bulur. Bu yüzden o yörenin valisi Urumiyye'nin recmedilmesine karar verir. Fakat kadın haramiler tarafından kurtarılır. Bundan sonra Urumiyye'nin başından buna benzer maceralar geçer. Sonunda eşine kavuşur. Birlikte riyazetle geçirecekleri huzurlu bir hayat sürerler.

3. Şah Bahtiyar'ın Hikayesi (Ve Oğlu Civan Baht ile Mısırlı Hacı Salih'in Hikayeleri):

Irak'ta Bahtiyar adında bir padişah yaşamaktadır. Allah ona Civanbaht adında temiz bir evlat verir. Bahtiyar Şah oğlunu en iyi şekilde yetiştirir. Bir gün Civanbaht Kâbe'ye gidip hacı olmak ister. Babasına bu düşüncesini açıklar. Hac mevsiminden üç dört ay önce Mısır'a gidip orayı da gezip görmek istediğini söyler. Babası çok yaşlı olduğu için oğlu yanında yokken öleceğini düşünüp üzülmemektedir. Fakat oğlunun isteğini geri çeviremez. Çünkü Kabe'yi ziyaret etmek isteyen birini bu niyetinden vazgeçirmenin doğru olmayacağını düşünür. Ona gitmesi için izin verir. Mısır'da Hacı Salih adında bir arkadaşı olduğunu ve oraya gittiğinde selamını söylemesini ister. Ona götürmesi için bir mektup verir.

Bundan sonra Civanbaht'ın başından geçen maceralar anlatılır. Hacı Salih'in cömertliği ve bahtsızlığı ile Civanbaht'ın kendi

ülkesine geri dönüşü konu edilir. Hikâyenin sonunda Civanbaht kendi ülkesinde hükümdar olur ve Hâce Salih'i de vezir tayin eder. Bundan sonra mutlu bir hayat sürerler.

4. Ebu'l-Fevâris'in Hikâyesi:

Hikâyede, Basra şehrinde yaşayan, orta yaşlarda, tecrübe sahibi bir denizci olan Ebu'l-Fevâris'in yaşlı bir adam tarafından kandırılarak bir adaya götürülüp orada bulunan inci kuyularından birinde bırakılması ve sonrasında bu denizcinin canını zor kurtardığı çeşitli maceraları anlatılmaktadır.

Ebu'l-Fevâris, çevre denizleri avucunun içi gibi bilmektedir. Bununla birlikte geçmişte büyüklerinin ona bahsettiği; fakat hiç şahit olmadığı, gemileri adeta mıknatıs gibi çeken bir manyetik çekim alanına rast gelir. Zekâsı sayesinde gemidekileri kurtarmayı başarır fakat kendisi o acayip yerde kalır. Sonrasında iki sefer insan yiyen yamyamların eline düşüp aylarca belki senelerce onlara hizmet ederek vakit geçirir. Sonunda yine aklını kullanarak kurtulur ve Basra'ya dönmeyi başarır. Yalnız halletmesi gereken bir iş daha kalmıştır. O da onu inci çıkartmak için kuyuya indiren yaşlı adamı bulup intikamını almaktır.

5. Mühendis Bennayî'nin Hikâyesi:

Kirman şehrinde yaşayan bir mimar olan Bennayî ülkesinde iş bulamayarak Güvaşir'e gider ve burada padişaha yakın olup onun hoşuna gidecek bir saray inşa eder. Onun padişaha olan bu yakınlığı vezirlerin nefretini üzerine çekerve sonunun gelmesi için çeşitli planlar yapmalarına neden olur. Hikâye bu noktadan sonra Bennayî'nin Kirman şehrinde bıraktığı karısının vezirler tarafından elde edilmeye çalışılması ve burada vezirlerin başına gelen komik maceraları ile devam etmektedir. Süre uzayıp vezirler geri dönmeyince padişah, vezirleri bulmak için yola çıkar ve işler iyice karışır. Sonunda padişah vezirlerine yaptıkları kötü işlerin cezasını verir. Sonrasında Bennayî ile eşi ise padişahın ülkesinde mutlu bir hayat sürer.

6. Çinli Rıdvan Şâd ile Şehristanlı Bânu'nun Hikâyesi:

Çin ülkesinin fağfuru olan Rıdvan Şadî'nin cinler ülkesinin padişahının kızı olan Ruh Efvâ ile olan aşkının hikâyesidir. Bu aşka

engel olan kişilerle yaşadıkları mücadeleler anlatılır. Hikâye mutlu bir sonla biter.

7. Keşmir Şahının Kızının Hikayesi ve Civan-ı Bağdadî ile Merv Şehrinden Hâcezade Bihruz'un Ahvali:

Merv şehrinde varlıklı bir tüccarın oğlu Bihruz hac yolculuğuna giderken uğradığı Bağdat şehrinde tanışmış olduğu dostu Civan-ı Bağdadî'ye hediye olarak bir cariye getirmek için söz verir. Cariye olarak satın aldığı kız Keşmir şahının kızıdır. Kızın köle pazarına düşmesinin uzun, maceralı bir hikâyesi vardır. Kız aslında Bihruz'a görür görmez âşık olmuştur ve ondan ayrılmak istemez. Bihruz kızın başından geçen maceraları dinler, o da ona meyleder ve kızla evlenerek arkadaşına başka bir cariye götürür.

8. Bağdat Kadısının Hikâyesi:

Günün birinde iki arkadaş nehir kenarına gezintiye çıkar. Harun Reşit'in bu nehrin yüksek tarafında bir kameriyesi vardır ve buradan halkı izlemektedir. Bu sırada iki arkadaşın bir şeyler konuşup güldüklerini görür ve böyle hararetli hararetli ne konuşup neye güldüklerini çok merak eder. Adamlarından birine bu ikisini yanına getirmesini emreder. Halifenin huzuruna getirilen iki adam şaşkındır. Halife biraz önce birbirlerine ne anlatıp neye güldüklerini öğrenmek istediğini söyler. Bu kişilerin Bağdat kadısı ile onun naibi olduğu ortaya çıkar. Genç olan, naib efendinin başından geçen ilginç bir hikayesine güldüklerini, yalnız bu hadiseyi anlatmanın uygun olmayacağını söyler. Halife, kızmayacağını meseleyi çok merak ettiğini söyleyerek ısrar eder. Bunun üzerine naib efendi başından geçenleri anlatır.

Kadın düşkününü biri olduğundan bahseder ve ne kadar tövbe etse de kendini yeni bir cariye satın almaktan alıkoyamadığını söyler. Sonunda kadın satın alıp işret etme hayaliyle nasıl kandırıldığını ve bilmediği bir sokak ortasında çıplak halde nasıl kalakaldığını anlatır.

(Bu, naibin zaafından faydalanan bir grup kadının onu nasıl aldattığının esprili bir hikâyesidir. Anlatıda işret sofraları ve kadın tasvirleri anlatılırken sanatlı bir dil kullanılmıştır).

Halife, olan biteni şaşırarak dinler ve anlatılanlara çok güler. Sonrasında emredip ikisine de hilat ve bahşiş vererek onları taltif eder.

9. Ebu'l-Kasım Basırî'nin Hikâyesi:

Halife Harun Reşit bir gün sarayında bulunanlardan cömertlik üzerine güzel sözler söylemelerini ister. Bu sırada veziri Fazıl, Basra'da yaşayan Ebu'l-Kasım adında bir tüccardan bahseder. Onun zamanın en cömertlerinden olduğunu söyler. Harun Reşit vezirinin, tüccarı bu kadar övmesine gücenir ve onu hapse attırır. Kendisi de Ebu'l-Kasım ile tanışmak için tebdili kıyafetle Basra şehrinin yolunu tutar. Sonrasında halife Ebu'l-Kasım ile tanışır ve vezirine hak verir. Onun Basra şehrinin beyi olmasına karar verir fakat Basra Beyi bu arada boş durmayarak Ebu'l-Kasım'ın başına çorap örmek ister. Veziriyle birlik olup Ebu'l-Kasım'ı öldürmek istediye de başarılı olamaz. Sonra Ebu'l-Kasım çeşitli maceralar yaşar. Hikâyenin sonunda Ebu'l-Kasım Basra Beyi'nin kızı ile evlenerek Basra Beyi olur.

10. Harezmi (İlinin) Kadısı ile Kardeşler Arasında Geçenlerin (Konuşmaların) Hikâyesi:

Rivayete göre bir adamın üç oğlu vardır. Adam hastalanır ve ölmek üzere olduğunu hissedince oğullarını yanına çağırır ve onlara üç bin dinar verir. Bunu hepsinin bildiği bir yere saklamalarını ve ihtiyaç duydukça oradan azar azar alarak kendisinden sonra sıkıntıya düşmeden yaşamalarını istediğini söyler ve bundan az zaman sonra vefat eder. Onlar babalarının dediğini yapar. Parayı bir yere gömerler. Sonra tekrar para lazım olur ve tekrar kazdıklarında orada iki bin dinar olduğunu görürler. İçlerinden biri bin dinarı almıştır ama hiçbiri bunu kabul etmez ve kadiya gitmeye karar verirler. Giderken yolda bir Türkmen'e rastlar. Devesini kaybetmiş olan adam onlara hayvanı görüp görmediklerini sorar. Aralarındaki diyalogdan sonra onların deveyi gördüklerini düşünür ve aksini iddia etseler de kabul etmez. Beraber kadiya giderler. Kadı, Türkmenle aralarındaki meseleden bu üç gencin şaşılacak derecede feraset sahibi olduklarını anlar. Türkmeni devesini aramak için gönderir.

Sonra kadı bu üç gencin hareketlerinden hangisinin hırsız olduğuyula ilgili ipucu elde etmek ister. Sofra kurdurur ve onları davet eder fakat kendisi onlarla oturmaz. Kapının kenarından onları dinlemeye koyulur. Sofra ve yemek ile ilgili yorumları sonucunda gençlerin feraseti sayesinde kendisi hakkında özel bilgiler edinir ve böylece hayreti bir kat daha artar.

Yemek faslı bitince onlara örnek bir olay anlatır ve bu olaydaki üç kişiden hangisinin insaniyeti diğerinden yüksektir, diye bir soru sorar. Bu üç kişiden biri hırsızdır. Her bir kardeş birinin daha insaniyet sahibi olduğunu savunur. Kadı hırsız savunan kardeşin hırsız olduğunu anlayarak onların meselelerini çözmüş olur.

11. Şehzadenin Hikâyesi:

Padişahın birinin bir oğlu vardır. Günün birinde bu delikanlı hasta olup yataklara düşer. Bu ülkeye bir gün irfan sahibi bir hekim gelir. Padişah, onun yanına gider, oğlunu görür ve onun annesi ile yalnız görüşmesi gerektiğini söyler. Padişah sarayı boşaltır. Hekim kadına bu çocuğun padişahтан olmadığını anladığını, eğer oğlunun iyileşmesini istiyorsa babası hakkında bilgi sahibi olması gerektiğini söyler. Fakat kadın hekimin ısrarlarına rağmen çocuğun padişahтан başka birinden olmadığı şeklinde cevap verir. Hekim, öyleyse ben gidiyorum çünkü yapabileceğim bir şey yok, diyerek kapıya yönelir. Hekimin kalkıp gidiyor olduğunu gören kadın onun eteğinden tutar ve durumu açıklar. Hekim, çocuğun babasının Türk mü yoksa asker mi olduğunu sorar ve kadın, onun bir Türk olduğunu söyler. Bu bilgiyi alan hekim, oğlan için bir tabak yoğurtlu tutmaç ile iki tabağa tarhana ve bulgur çorbası doldurup üzerine bol yoğurt döktürür. Şehzade, bunları büyük bir iştahla yiyerek günden güne iyileşir. Bunlar Türklerin yediği yemeklerdir. Padişah hekime oğlunu nasıl iyileştirdiğini sorunca, hekim “araştırdım hanımızın soyunda Türk varmış, insan aslına çeker” diye cevap verir.

12. Kadınların Musul Kadısı Huzurunda Sergüzeştlerini Anlattıklarının Hikâyesidir:

Üç yakın arkadaş güzel bir havada gezintiye çıkar. Bu sırada yerde bir altın görürler. Arkadaşlıklarını sınamak için ilk ikisi, yerden altını almadan geçer; fakat üçüncüsü alıp cebine atar. Bunu

gören ilk iki kadın onun bu hareketine sinirlenir ve soluğu kadının huzurunda alırlar. Fakat kadı kadınlara meraklı bir adamdır ve işi çözmekten ziyade kadınları konuşturup biraz eğlenmek ister. Her birine iltifatlar eder ve onlardan başlarından geçen ilginç bir olayı anlatmalarını ister. En orijinal bulduğu hikâye sahibine altını verecektir. Her biri başından geçen ilginç bir olayı anlatır. Sonunda vakit iyice ilerlemiştir ve kendisi de başından geçen ilginç bir olayı anlatmak istediğini söyler. Kadınlar onu dinlemek istemeseler de ısrar eder ve hikâyesini anlatır. Aslında bir muziplik düşünmektedir. Hikâyesi bittiğinde artık kadınları bezdirmiştir ve kadınlar altını ona bırakıp çıkıp giderler.

13. Bir Şarkıcının Harun Reşit ile Arasında Geçen Hoş Hatırası:

Günün birinde odun kesmek için dağa giden bir Türk, kestiği odunları eşeğine bağlayarak yaşadığı Bağdat şehrine dönerken, yolu üzerinde bir bahçede güzel sesiyle şarkı söyleyen birini fark eder. Bu ses onu adeta büyüler ve şarkı söyleyerek bahçesini sulayan adamın eline ayağına yapışır. Ondaki sanatını kendisine öğretmesini ister. Adam bu işi herkesin yapamayacağını, bunun için Allah vergisi kuvvetli bir sese sahip olması gerektiğini söylediye de Türk'ü başından savamaz. Ondaki bir küp alıp onun içine bağırarak talim yapmasını ve bu talime hamamda devam etmesi gerektiğini söyler. Türk bir gün küple çalışır, ertesi gün ise hamama gider orada avazı çıktığı kadar bağırarak devam eder. Fakat hamamda işler değişir, orada bulunan görevliler onu döverek hamamdan çıkartmak isterler. Onlara derdini anlatmaya çalışır. Bu arada kendi sesinin çok iyi olduğunu düşünmektedir. Ona göre günün birinde herkes değerini anlayacaktır. Bu düşüncelerle Harun Reşit'in divanına çıkmak ister. Saraya gider. Görevliler, hünerin nedir diye sorduklarında kendisini bir şarkıcı olarak tanıtır ve Harun Reşit'in huzuruna çıkar. Bir müddet duraklayınca Harun Reşit, hünerini göster der. Türk çalgısını yanında getirmeyi unuttuğunu söyler. Ona her türlü müzik aletini gösterirler fakat o hiçbirisini kabul etmez. Senin çalgın neydi diye sorarlar. O da varsa bana büyükçe bir küp getirin der ve getirirler. Türk onun içine avazı çıktığı kadar bağırır. Halife durumu anlar ve küpün su ile doldurulmasını emreder. Yedi sekiz kişi çağırarak Türk'ün kafasını suya daldırıp çıkarttırır. Türk kafası sudan

çıktıkça yüksek sesle Allah'a şükreder. Halife, bu hareketinin sebebini sorar. Türk, iyi ki büyük sazımı getirmemişim yoksa halim nice olurdu, diyerek şükrediyorum der. Halife büyük sazın neydi diye sorunca, hamamdı diye cevap verir. Bunun üzerine halife ve yanında bulunanlar çok güler, ona ihsanlarda bulunarak saraydan uğurlarlar.

14. Sultan Mahmud'un Rüya Tabir Ettiği Büyük Vakanın Hikâyesi:

Günün birinde Sultan Mahmut'un sarayına halktan biri gelir. Kapıdaki görevlilere sultanla görüşmek istediğini söyler. Sultan, adamı huzuruna kabul eder. Adam bir rüya gördüğünü, rüyasını Bağdat şehrinde tabir edebilen kimse çıkmadığını ve anlattığı kişilerin ona bu rüyayı ancak Sultan Mahmud'un tabir edebileceğini söylediklerini anlatır.

Sultan Mahmud merak eder ve rüyasında ne gördüğünü sorar. Adam, rüyasında yine böyle huzurda bulunduğunu ve Sultan'ı methederek ona güzel sözler söylediğini bunun üzerine onun "Dile benden ne dersen!" dediğini, kendisinin de belli miktarda mal, köle vs. istediğini ve bunları alarak saraydan ayrıldığını anlatır.

Sultan Mahmud adama aynı rüyasındaki gibi davranır ve onu uğurlar. Adam tam saraydan ayrılmak üzereyken arkasına dönerek Sultan'a tekrar aynı rüyayı görürse ne olacağını sorar. Sultan böyle bir düşün ömürde bir kere görülebileceğini ve bir kez tabir edilebileceğini söyler.

Eserde bulunan hikâyeler bu şekilde kısaca özetlenmiştir. Dilimizde Binbir Gece Masalları'nın çeşitli çevirilerine rastlanmaktadır. Bunlardan en çok okunanlar Avrupa dillerinden yapılan tercüme eserlerdir. Arapça asıllarından yapılan tercümelere bakıldığında bu eserdekilerle ortak hikâyelerle karşılaşılırken bunlardan bazılarında ise rastlanılmamaktadır. Çalışmamıza konu olan eserdeki hikâyelerin orijinal Binbir Gece Masalları'yla benzerlikleri ve farklılıkları vardır.

Bu eser, başlangıcında diğer hikâyeleri kapsayan bir çerçeve hikâye olmayışı, her bir hikâyenin birbirinden bağımsız bir şekilde yazılmış olması, içeriğinde masala ait olağanüstü öğelerin bulunmayışı gibi özellikleriyle Binbir Gece Masalları'ndan ayrılır.

Bunun yanında anlatım üslubu, muhtevastındaki ortak ve çok benzer hikâyelerin bulunuşu, zaman, mekân ve kahraman öğelerinin ortak olması gibi özellikleri bakımından birbirleriyle benzeşirler.

Sonuç

Çalışmamıza konu olan eser, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Köşkü koleksiyonu, numara 1071'deki "Hikâye-i Duhterân-ı Arabî" dir. Bu, Binbir Gece Masalları'nın tercümesi şeklinde oluşturulmuş bir eserdir. XVII. yüzyılda istinsah edilen yazmanın mütercimi "Kâtip Muhammed"dir.

Eser manzum mensur karışık şekilde yazılmıştır. Hikâyeler arasında konuyu destekleyici mahiyette beyitler yer alır. Metin içerisinde on sekiz beyit bulunur. Eserde varak sayısına göre mensur kısım daha fazladır. Bu beyitler Arapça aslından çeviri beyitler değil, genellikle dönemin Osmanlı şairlerinden alıntı beyitlerdir.

Hikâyelerin orijinallerine bakıldığında daha sade bir dil kullanıldığı görülmektedir. Özellikle hikâyelerin Arapça asıllarında abartısız, kısa ve öz şekilde bir anlatımın hâkim olduğu görülür. Aynı hikâyelerin dilimize yapılan tercümelerinde dil daha süslüdür.

Eserde bulunan hikâyeleri, Esad Efendi nüshasındaki ortak hikâyelerle karşılaştırdığımızda Kâtip Muhammed'in "serbest çeviri" yaptığı anlaşılmaktadır. İki çeviri incelendiğinde, betimlemelerde farklı ifadelerin kullanıldığı ve diğer nüshada, burada bulunan beyitlerin hiç yer almadığı görülür. Hikâyelerde yeri geldikçe atasözü ve deyimler kullanılmıştır. Her hikâyenin sonunda Kâtip Muhammed, o hikâyeden alınması gereken ibreti dile getirir ve kendi ruhu için dua edilmesini ister. Böylece gelecek zaman ile geçmiş arasında manevi bir irtibat kurulmasını sağlar.

Metinde genellikle sade bir dil kullanılmıştır. Yalnız, yedi ve sekizinci hikâyede sanatlı betimlemeler mevcuttur. Kâtip Muhammed, hikâye başlıklarını, hitap kelimelerini, bazen özel adları, ayet veya hadis-i şerifleri ve kendince önemli gördüğü yerleri kırmızı yazı ile belirtmiştir. Bazen de hikâye başlığını sayfanın derkenarına yazmıştır.

Tarafımızca doktora tezi olarak çalışılmakta olan bu eserin metninin ortaya çıkmasıyla birlikte edebiyatımızda Tutiname ve Binbir Gece Hikâyelerinin olduğu literatüre bir eser daha eklenecektir.

Kaynakça

- Acaroğlu, M. Türker (1988). *Masal Araştırmaları*. (Haz. Nuri Taner). İstanbul: Art-San Yayınları.
- Ağaoğlu, Adem (2012). *Tutiname Metin ve İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkoyunlu, Ziyat (1979-1983) "Binbir Gece Masalları Üzerine Yapılan Çalışmalar". *Türk Kültürü Araştırmaları*. Yıl 17-21, S. 1-2, s.1-14.
- Akkoyunlu, Ziyat (1983) "Binbir Gece Masalları ve Hususiyetleri". *Şükrü Elçin Armağanı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi: 1.
- Akkoyunlu, Ziyat (2012). *Binbir Gece Masallarının Türk Masallarına Tesiri*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Akman, Eyüp (2011). "Binbir Gece Masalları Kaynaklı Bir Türk Masalı: Cihansah / Cevahir Dağı Elmas Dağı". *Bilge Seyidoğlu Kitabı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Alparslan, Sevil (2016). *El-Ferec Ba'de's-şidde -Paris nüshası (İnceleme- metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altay, Cem (2018). "*Tercüme-i Elfül-Leyle ve Leyle*" (Binbir Gece Masalları Tercümesi) *Giriş-Metin-İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aras, Yasemin (2006). *Bir Hikâye Olarak Emin Nihat Bey'in Müsameretnamesi Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Atalas, Burcu (2010). *Tutiname Metin ve İnceleme (88a-177b)*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Birkalan, Hande A. (2004) "The Thousand and One Nights in Turkish Translations, Adaptations, and Issues", *Fabula* 45. Band, Heft ¾: p. 221-236.
- Calvino, İtalo (2008). *Yeni Bir Sayfa*. (Çev. Kemal Atakay). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çiçekel, Hava (2019). *Fedai'nin "Bahtiyarname" Eserinin Dil, Üslup Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, Ahmet Turan (2011). *El-Ferec Bade's-Şidde'de Birleşik Fiiller*. Yüksek Lisans Tezi. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gemi, Ahmet (2016). *Turks in The Thousand and One Nights*. (Ed. William Taylor). London: Turkey, Looking Behind and Before.
- Gökalp, G. Gonca (1999). "Osmanlı Dönemi Türk Romanının Başlangıcında Beş Eser". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Osmanlı'nın 700. Yılı Özel Sayısı, s. 185-202.
- Ölmez, Zuhâl - İrmak Kaçar (2019). "Çağatayca Bir Tûtînâme Tercümesi: Latîfî'nin Mazhaharu'l-Acayib'i". *VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Matbaası.
- Kalpaklı, Mehmet - Neslihan Demirkol (2016). *İpek Yolunun Ölümsüz Anlatısı: Binbir Gece Masalları, Binbir Gece Masalları Bursa Nüshası*. Bursa: Bursa Büyük Şehir Belediyesi Kitaplığı.
- Kaplan, Mehmet (1996). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar (3) Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaman, Hayreddin - İbrahim Kafi Dönmez - Mustafa Çağrı - Sadrettin Gümüş (2006). *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Karataş, Yusuf (2008). *Metin İncelemede Söylembilim Yöntemi*. "Binbir Gece Masalları Üzerinde Bir Uygulama". Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kasımoğlu, Seval (2016). *Binbir Gece Masalları'nda Kahraman İzleği Şehriyar'ın Farkındalık Yolculuğu*. Doktora tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kesler, Hülya (2010). *Tutiname Metin ve İnceleme (1b-88a)*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koçak, Ahmet (2015). "Müsameretname ve Yazarı Emin Nihat Bey'e Dair Yeni Bilgiler". *Turkish Studies*. C. 10/12 Yaz, s. 771-790.
- Kurtuluş, Rıza (2006). "Nahşebî, Ziyâeddin". *İslam Ansiklopedisi*. C. 32, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s. 309-310.
- Kutlu, Şemsettin (1977). *Tuti-name Papağanın Hikayeleri*. İstanbul:Tercüman Yayınları.
- Meriç, Cemil (2013). *Bir Dünyanın Eşiğinde*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nazlı, Atiye (2011). *Binbir Gece Masallarının Anadolu Türk Masallarına Etkileri Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Necatigil, Behcet (2009). *Tutiname (Behçet Necatigil'in Kaleminden)*. İstanbul: Can Yayınları.
- Onaran, Arif Şerif (1992). "Binbir Gece Masallarının Ölmezliği Üzerine". *Sanat Dünyamız*. S. 49, s. 7-18.
- Özalp, N. Ahmet (2007). *Binbir Gece Masalları (Resimli Ay Çevirisi)*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Pepesöyler, Ferda (2001). *Binbir Gece Masalları Esat Efendi Nüshası (Dilbilgisi Özellikleri-Metin-Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sakaoğlu, Saim (1973). *Gümüşhane Masalları: Metin Toplama ve Tahlil*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Sona, İbrahim (2012). "1538 Tarihli İlk Türkçe Tuti-name Tercümesi". *Turkish Studies*. S. 7(3), s. 2299-2311.

- Şeşen, Ramazan (1991). "Binbir gece masallarının İst. Kütüphanelerindeki yazmalarıyla basma nüshalarının mukayesesi". *Prof. Dr. Bekir Kutluoğlu'na Armağan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1969). *Aziz Efendi, Edebiyat Üzerine Makaleler*. (Haz. Zeynep Kerman). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tavukçu, Orhan Kemal (2007). "Ayrılığın Terennümü: Eski Türk Edebiyatında Firâk-nâmeler". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi [Eski Türk Edebiyatı Tarihi II]*. c. V, S. 10, s. 197-220.
- Tekin, Şinasi (1993). "Binbir Gece'nin ilk Türkçe Tercüme ve Bu Hikayelerdeki Gazeller Üzerine". *Türk Dilleri Araştırmaları*. S. 3, s. 239-255.
- Tülücü, Süleyman (2004), "Binbir Gece Masalları Üzerine", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (İslami İlimler Fakültesi Dergisi)*. S. 22, s. 1-53.
- Tietze, Andreas (Prof. Dr.), Hazai, György (Prof. Dr.) (haz.) (2017), *Ferec Ba'd eş-Şidde (İNCELEME - METİN)*, Ankara: Tüba: <http://www.tuba.gov.tr/tr/yayinlar/suresiz-yayinlar/turk-islam-bilim-kultur-mirasi-dizisi/ferec-bad-es-sidde>
- Ulutürk, Veli (1992). "Binbir Gece". *İslam Ansiklopedisi*. C. 6. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. s. 180-181.
- Uysal, Zeynep (1994). *Olağanüstü masaldan çağdaş anlatıya Muhayyelat-ı Aziz Efendi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuz, Orhan (1994-1995). "Ferec Ba'de's-Şidde'den İki Hikaye Üzerinde Bir Gramer Denemesi". *Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*. S. 9-10. s. 289-335.
- Yıldız, Çetin (2011). *El-ferec Ba'de's-Şidde'de Motif İncelemesi (İlk Yirmi Hikaye)*. Yüksek Lisans Tezi. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.